

## HRUŠOVSKÉHO PROBLÉMY, PORTRÉTY, RETROSPEKTÍVY

Najnovšia kniha akademika Hrušovského (Igor Hrušovský, *Problémy, portréty, retrospektívy*, Vyd. SAV, Bratislava 1965, strán 209, 15,50 Kčs) je súborom statí a článkov, väčšinou už uverejnených na rôznych miestach, najmä v časopise *Otázky marxistickej filozofie*. V súbornej knižnej podobe podávajú prehľad o autorových záujmoch v posledných rokoch. Tematická pestrosť, siahajúca od problematiky ontologickej a gnozeologickej cez dejiny filozofie k autobiografickým spomienkam je síce prijateľná v publikácii sborníkového charakteru, ale nevyhnutne zužuje analytičnosť a šírku problematiky na mieru, akú dovoľujú krátke žánre. Môže vzniknúť otázka, či s ohľadom na časový odstup od prvého publikovania niektorých štúdií, ktoré zohrali nesporne stimulatívnu úlohu v boji proti dogmatizmu, predsa len nebolo možné monotematickejšie ucelenie publikácie. Čitateľ napríklad ťažko nájde nejaké spojivo medzi postavami Herdera, Gercena a Petöfiho, figurujúcimi síce pod jednotiacim názvom humanistov, najmä ak portréty sa obmedzujú na načrtnutie životopisných dát a informácie o ich hlavných dielach a principiálnych náhľadoch. Ak v prípade Terézie Brunswikovej zaujme nášho čitateľa predovšetkým fakt, že ide o rodáčku z Bratislavy, v prípade Bettiny von Armin je zaradenie tohto portréту otázne, pretože nejde o nijak nápadne vynikajúci zjav z dejín filozofie.

Dve štúdie *Ideológia a hudba* a *Rozpaky nad moderným umením* sú polemikou proti ponímaniu umenia ako špecifickej

formy poznania. Táto koncepcia dlhý čas ovládajúca marxistickú estetiku nebrala do úvahy osobitosť umenia ako kultúrnej formy. Násilné gnozeologizovanie umenia a jeho interpretácia z pozícií teórie odrazu viedli k redukcii umenia na zobrazovanie reality, k absolutizácii jeho racionálneho a ideologického obsahu, čo vyúsťuje v zanedbanie špecifického estetického obsahu a estetickej funkcie. Polemicky štylizované myšlienky akademika Hrušovského sa účinne pripájajú k úsiliu pracovníkov v oblasti estetiky, teórie umenia o zdôraznenie estetickej podstaty umenia a vzbudzujú pozornosť už aj tým, že ich vyslovil filozof kompetentný uviesť na pravú mieru rôzne aspekty umeleckej tvorby a umeleckého vnímania.

Osobitné miesto v knihe majú autorove osobné spomienky, kde sa čiastočne autobiografickou formou sprístupňuje cenný materiál pre poznanie slovenských kultúrnych pomerov v období I. ČSR. Tieto príspevky sú o to cennejšie, že sú priamym videním a hodnotením ľudí a udalostí, prístupných pre mladšie generácie iba sprostredkovane, takže takéto reminiscencie majú hodnotu pramenného materiálu. Škoda len, že autor nenačrel hlbšie do intimity ľudských vzťahov vo forme memoárovej. Rozpomienky na davistov a Avantgarda 38 a problémy sémantiky sú dôležitými príspevkami k dejinám filozofie a vedy u nás v rokoch predmníchovskej republiky.

Niekoľko poznámok chceme venovať pri tejto príležitosti štúdiám *Štruktúra a dia-*

lektika a Dialektika denotácie a syntaxe. Obe tvoria totiž jednotu a nadväzujú na autorove staršie práce. Neostávajú iba pri tematickom obsahu vymedzenom nadpismi, ale sa rozbiehajú do celej šírky gnozeologickej a ontologickej problematiky a podnetne nastolujú viaceré otázky. V prvej štúdií ide o rehabilitáciu pojmu štruktúra, ktorý bol z marxistickej filozofie neodôvodnene vyškrtnutý ako dôsledok boja proti štrukturalizmu. Stalo sa tak napriek tomu, že v dialektickom ponímaní sveta a diania sa predpokladá jednak vnútorná diferencovanosť predmetov, jednak ich začlenenie do vyšších celkov. Pojem štruktúry musí mať i v marxistickej filozofii primerané miesto, pretože predpokladáme, že sama objektívna skutočnosť je štruktúrálna. Je pravdou, že tento pojem je statickým pohľadom na predmet, ale je isté, že bez určitého „umŕtvenia“ skutočnosti, teda bez vytvorenia statických modelov ani opis, ani poznanie diania nie je možné.

Problémom marxistickej dialektiky a vôbec každej ontológie nie ja ani tak uznanie štruktúrálnych diferencovanosti bytia, ako skôr jej interpretácia. V dejinách filozofie sa vytvorili dve hlavné koncepcie štruktúry bytia, a to mechanizmus a organicizmus. O ich genéze tu stačí konštatovať, že prvý vznikol na empirickej báze poznávania javov z oblasti neživej prírody, kým druhý na základe štúdia javov biologických. Predmarxovský materializmus bol v podstate mechanizmom a bol svetonázorovou opozíciou idealizmu, ktorého jedným z hlavných argumentov bolo organicistické teleologické chápanie sveta.

V úvahách o štruktúre, o štruktúrálnom členení nejakého predmetu môžeme skúmať buď nejakú časť objektívnej reality, alebo uvažovať o štruktúre „ako takej“. Prírodzene, čistá štruktúra, bez toho, že by bola štruktúrou niečoho, je logickým modelom, čistou abstrakciou. Ak sa vypracuje apriórna logická schéma, pomocou ktorej opisujeme objektívne bytie, hrozí nebezpečenstvo vyplývajúce z každej extra-

polácie. Prv, ako začneme vyslovovať súdy o predmetoch, o ich kvalitatívnej špecifičnosti, vertikálnej diferencovanosti, začlenenia do superštruktúry a podobne, musíme predbežne vymedziť skúmaný predmet, pretože existuje toľko druhov „predmetov“, že vyslovovať sa paušálne o všetkých, o ich zákonoch, kvalite, štruktúre narazí spravidla na úskalie, že všeobecnosť našich súdov bude úzka. Toto sa plne vzťahuje na pojem štruktúry. Štruktúrou je tak materiálna vec, ako stroj, organizmus individuálny a sociálny, hudobné dieľo, slovo, veta atď. Hľadať tu nejakú spoločnú podstatu, základný zákon, kvalitatívnu špecifičnosť bez toho, že by sme si dopredu vymedzili predmet svojho skúmania a použili aspoň čiastočne empirickú verifikáciu, ani nie je možné, ak nechceme ostať v oblasti čisto logických konštrukcií.

Akademik Hrušovský definuje pojem štruktúry ako „výraz jednoty nevyhnutných a teda podstatných vzťahov a zákonov predmetu a nie mechanického súboru zákonov“ (str. 11). Táto maximálne abstraktná definícia obsahuje pojmy „predmet“, „jednota“, „nevyhnutný vzťah“, ktoré sú problematické v tom zmysle, že od ich definície bude späťne závisieť pojem štruktúry. Ak autor hovorí o štruktúre všeobecne, teda bez konkrétnej predmetnej uzemnenosti, zrejme mu ide len o štruktúru ako pojem a vtedy akékoľvek uvádzanie príkladov raz z oblasti neživej hmoty, inokedy z biosféry môže mať síce ilustratívnu funkciu, ale bez toho, že by antagonizmus mechanizmu a organicizmu odstránilo. Z odvolávania sa na Bertalanffyho by vyplývalo preferovanie organicistického modelu štruktúry.

Pojem štruktúry implikuje predovšetkým dva pojmy, a to nositeľa a vzťahu. Je síce pravda, že onticky tieto zložky nejestvujú izolovane, neexistuje holý vzťah bez toho, medzi čím ten vzťah je, ani neexistuje holý nositeľ bez vzťahu k niečomu inému. Keď však ide o pojem vzťahu, kde abstrakciou izolujeme jednotlivé aspekty predmetov,

musíme si pojmom nositeľa vypomáhať, pretože inak vyjadriť vzťah ani nemôžeme. Interpretácia štruktúry ako vzťahu, resp. vzťahov, vysvitá z viacerých formulácií, napr. na strane 40, kde sa hovorí: „Domnievam sa, že relačné pojmy (všetko poznanie je predsa relačné) vo svojej štruktúrálnej konfigurácii vyslovujú alebo racionálne postihujú viac alebo menej adekvátne samu ontologickú kvalitu jednotlivých oblastí reality.“ Ak naše pojmové poznanie sa týka predovšetkým vzťahov a štruktúra je kategóriou vyslovene vzťahovou, žiadalo by sa práve analyzovať vzťah, lebo jeho prevládajúci charakter v rámci štruktúry určuje jej špecifický charakter. Analýza a klasifikácia vzťahov je vôbec predpokladom akýchkoľvek úvah o štruktúre.

Ťažiskom štúdie *Dialektika denotácie a syntaxe* je problém vzťahu analytických viet k objektívnej skutočnosti. Otvorená ostáva otázka vyplývajúca už z nadpisu, prečo sa denotácia uvádza do dialektického vzťahu so syntaxou. V anglosaskej literatúre sa denotácia uvádza vo vzťahu ku konotácii, ako obsah a rozsah pojmu, poznatku. Syntax je spájanie pojmov, vytváranie výrokových štruktúr, systémov poznatkov, je to názov pre koherenciu (tento termín použil autor na inom mieste). Jej podstatu nájdeme definovanú na str. 53: „Syntaktická verifikácia propozície znamená zistenie, či nie je logicky kontradiktórna a či je koherentná s propozíciami príslušnej axiomatickej sústavy“. Verifikácia syntaktickej príslušnosti je logická, je to zistenie protirečivosti, či neprotirečivosti vzhľadom na základné axiómy, ako to vysvitá aj z ďalšej formulácie: „Syntaktická verifikácia znamená teda uplatnenie výhradne len syntaktického zmyslu propozície bez ohľadu na jej faktovú významovosť“ (str. 53). Z týchto formulácií je zrejmé, že syntaktickou verifikáciou nemôžeme rozširovať denotačnú oblasť našich pojmov. Čitateľ sa môže potom pýtať, v čom teda spočíva dialektický vzťah denotácie a syntaxe, ak jedna nevyplýva na druhú. Mož-

nosť prípadnej inej interpretácie pojmov denotácia a syntax by sa bola mohla vylúčiť, keby autor bol podal ich predbežnú definíciu. Toto je potrebné urobiť predovšetkým s tými termínami, ktoré sa ešte neudomácnili v marxistickej filozofii ako obsahove nesporné.

Ešte jednu poznámku k autorovej formulácii vzťahu štruktúry poznania a reálnej objektívnej štruktúry. Na str. 44 sa píše: „A teda naše poznatky musia tvoriť mnohonásobné a zložité členené siete vzájomných a logicky zdôvodnených súvislostí, podľa možnosti adekvátne členitosti samej objektívnej skutočnosti.“ A ďalej na tej istej strane: „Je dôležité, aby výpovede určitej oblasti poznania vytvárali ucelenú štruktúru a aby sa zároveň aj zabezpečil, pokiaľ možno, čo najdokonalejší súlad poznatkovej štruktúry s reálnou objektívnou štruktúrou, ktorú vyjadruje.“ S týmto, ako s ideálom poznania možno len súhlasiť, je len otázkou, či je možné realizovať štruktúrálnu *izomorfiu* poznania a poznávanej reality a ako ju overiť. Keby sme mali iný prostriedok noetického zmocnenia sa objektu ako jeho poznanie, bolo by to možné. O objekte a o jeho štruktúrálnej diferencovanosti môžeme vypovedať len toľko, čo sme poznali. V overovaní izomorfie oboch štruktúr môže ísť jedine — ako vo verifikácii poznania vôbec — len o zistenie zlučiteľnosti teoretických konštrukcií s faktami, pričom objekt nemožno stotožniť s faktom.

Veľká, ba podstatná časť štúdie je venovaná problematike analytických viet, okolo ktorých sa na stránkach nášho časopisu rozvinula širšia diskusia. V štúdiách akademika Hrušovského sú podnetné formulácie a koncepcie, ktoré upozorňujú na potrebu prehlbovania teoretického obsahu marxistickej filozofie. Donedávna sa problémy nastolené nemarxistickými filozofmi u nás „riešili“ tak, že sa jednoducho negovali, ignorovali, v dôsledku čoho sa marxizmus akoby rozvíjal z vlastnej teoretickej substancie. Kam to viedlo, dostatočne osvetľujú časté kritické a autokritic-

ké analýzy stavu a rozvoja marxizmu. Prednosťou prác akademika Hrušovského bolo a je — a tým sa vyznačuje aj recen-

zovaná kniha — že usilovali o tvorivý teoretický prístup k filozofickým problémom.

Ján Kocka

## NAD PRVOU UČEBNICOU VEDECKÉHO KOMUNIZMU

Nie je snáď ani potrebné odvolávať sa príliš na klasikov marxizmu-leninizmu pri zdôvodňovaní nevyhnutnosti a relatívne samostatnej existencie vedeckého komunizmu ako spoločenskovednej disciplíny s významnými teoretickými a praktickými funkciami. Klodom celého zložitého obdobia po XX. sjazde KSSS v tomto smere bolo, že v procese triezveho prehodnocovania obdobia tzv. kultu osobnosti sa pri hľadaní nových ciest vedy a jej funkcie v spoločenských premenách vyhranila pevná snaha „rehabilitovať“ plne i vedecký socializmus ako organickú súčasť marxisticko-leninského učenia. Jeho funkčná spätosť a značná metodologická príbuznosť s marxistickou filozofiou a politickou ekonomikou, najmä však s marxistickou sociológiou, prispieva významnou mierou k zvýrazneniu komplexného charakteru marxizmu-leninizmu ako celku.

Cesta od konštatovania bytostnej existencie určitej vednej disciplíny k precíznej formulácii jej programu, vnútornej štruktúry, metodologického aparátu i samého miesta v systéme vied nie je ľahká a priamočiara, najmä ak ide o disciplínu, ktorej špecifiká organicky prestupujú všeobecnosť a komplexnosť marxizmu-leninizmu ako celku. Proces vyhraňovania teoretického charakteru vedeckého komunizmu bol a stále je sprevádzaný stretávaním rôznych prístupov redukovateľných v podstate na tzv. historicko-logickú a prevažujúcu logicko-historickú koncepciu. Nebezpečenstvo historického redukcionizmu by však nebolo o nič menej škodlivé ako opačný extrém špekulatívnosti a metafyzickej abstraktnosti. Určité najnovšie skúsenosti, vyjadrené v diskusiách o základnej orientácii najmä politicko-teoretických disciplín zdôrazňujú veľmi správne požiadavku prak-

tického uskutočňovania príslušnej disciplíny, reklamujúcej si pochopiteľné právo na určitú samostatnú vedeckú a teoretickú reprezentáciu.

Tieto ohlady rešpektuje i prvé československé systematické spracovanie rozsiahleho okruhu problémov spoločenskej reality, ktorých teoretická analýza je viac-menej predmetom vedeckého komunizmu.<sup>1</sup> Už dlhší čas vyžadovali potreby sústavného rozvoja pedagogickej, teoretickej a propagandistickej práce v oblasti vedeckého komunizmu (a treba povedať v štádiu prvých krokov marxistickej sociológie) teoreticky ucelený výklad základných problémov a kategórií teórie i praxe výstavby socializmu a komunizmu, včítane zložitých otázok súčasného kapitalizmu. Pred autor-ským kolektívom, zloženým prevažne z pracovníkov katedier marxizmu-leninizmu na vysokých školách, stála vcelku náročná úloha, ako v koncentrovanej podobe, s prihliadnutím k úrovni najnovších poznatkov spoločenských vied a pri rešpektovaní komplexnosti marxisticko-leninskej metódy vyložiť jednotlivé otázky vedeckého komunizmu.

Pracovno-teoretickým východiskom práce kolektívu je vymedzenie vedeckého komunizmu ako „vedy o sociálnej štruktúre, organizácii a riadení spoločnosti na prechode triednej antagonistickej spoločnosti k spoločnosti komunistickej“ (str. 13). Ukazuje sa stále viac, bez ohľadu na postoj

<sup>1</sup> *Základy vedeckého komunizmu*. Vydavateľstvo politickej literatúry, Bratislava, 1965. Spracoval ako celoštátnu publikáciu autorský kolektív pod redakčným vedením CSc. K. Holého v spolupráci s CSc. J. Šindelkom a A. Flekom. Slovenské vydanie preložil univ. prof. J. Šefránek.